

М. Глінка - засновник російської музичної педагогіки

Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць. – Випуск 49 / Редкол.: В.І. Шахов (голова) та ін. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2017. - с.168-172.

УДК [37: 78] (47): 929 Глінка

Шатковська І.С.

М. Глінка - засновник російської музичної педагогіки

***Анотація:** Стаття розглядає педагогічну діяльність М.Глінки як важливу складову усього творчого шляху композитора. Розкрито процес, де вокальна педагогіка М.Глінки виростала у зв'язку із створенням та виконанням його творів, із вихованням нових артистичних сил.*

Зроблено огляд головних витоків, що вплинули на формування вокальної педагогіки композитора, її національну спрямованість та засновницьке значення. Окреслено окремі вокально-методичні принципи М.Глінки, зосереджені в його порадах, вокальних вправах та етюдах.

***Ключові слова:** М.Глінка, російська музика, просвітництво, педагогічна діяльність, вокальна педагогіка.*

Шатковская И.С.

М.Глинка – основатель русской музыкальной педагогики

***Аннотация:** Статья рассматривает педагогическую деятельность М.Глинки в тесной связи с его творчеством. Сделан осмотр основных истоков, которые повлияли на формирование вокальной педагогики композитора, её национальную устремленность и фундаментальное значение. Очерчены некоторые вокально-методические принципы М.Глинки.*

***Ключевые слова:** М.Глинка, русская музыка, просветительство, педагогическая деятельность, вокальная педагогика.*

Shatkovskaya I.S.

M. Glinka – the founder of Russian musical pedagogy

Annotation: The article examines the pedagogical activities of Glinka as an important part of the whole creative path of the composer. Glinka's Vocal Pedagogy grew in close connection with the creation and execution of his works, from the need to educate new artistic forces.

The analysis of the main sources that have influenced on the formation of the composer's vocal pedagogy (Italian opera culture, national singing traditions, Russian church culture), its national aspirations and fundamental importance.

Outlined some vocal-methodical principles of Glinka, technical issues of voice, expressive singing, diction, tone, etc., focused in his advices, sketches and exercises, called numerous students of the composer. Emphasis is placed on the unity of M. Glinka's style as a composer and vocal teacher.

Keywords: M.Glinka, Russian music, elucidative, pedagogical activity, vocal pedagogic.

Постановка проблеми. Початок XIX століття – доба небувалого розквіту класичного музичного мистецтва слов'янських народів. В цей час у західно-європейську музику органічно вливаються нові музичні національні школи: російська, польська, чеська, угорська та ін. Дуже скоро провідне місце серед них за могутністю та новизною посідає саме російська музична школа.

Професіоналізація нової композиторської школи завжди вимагає формування власної системи професійної музичної освіти. На відміну від західноєвропейських країн, в Росії для появи власних вищих музичних закладів час ще не настав, тому майже всі російські композитори, котрі творили на поч. XIX ст.(Д.Бортнянський, О.Варламов, М.Глінка), були також талановитими педагогами і вчителями. Цей процес супроводжувався не обов'язково тим, що композитори ставали педагогами за посадою, але й завдяки їх просвітницькій діяльності, виконанню місії вчителів і наставників. Вони «виробляли» свою педагогіку у власній творчій, композиторській лабораторії, і в першу чергу в руслі своєї жанрової спрямованості та в межах тодішніх виконавських сил.

М.Глінка не був першим у цій благородній справі. Вже у XVIII ст., у доглінкінський період працювало два покоління професійних музикантів-педагогів. Перше представлено іменами Є.Фоміна, В.Пашкевича, Д.Бортнянського, Д.Кашина, а друге – О.Варламова, О.Гурильова, О.Аляб'єва, О.Верстовського. Всі вони неодмінно пов'язували свою творчу роботу, артистичне втілення своїх задумів з вихованням музикантів у душі своєї творчої школи. Причини такого відношення до виконання своїх творів криються у бажанні пов'язати розвиток власних творчих ідей з широким поступальним рухом вітчизняної музичної культури.

Оскільки що у творчості композиторів першої половини XIX століття та у їх попередників переважали жанри вокальні (опера та романс), музично-педагогічні погляди композиторів формувались навколо вокальної музики і у процесі підготовки цих творів до виконання; композитори змушені були займатись педагогічно-вчительськими та виконавськими практиками, поєднувати свою творчу роботу із життєво-практичними формами навчання; вони фактично заклали основи російської вокальної школи та російської вокальної педагогіки. Саме в період творчості М.Глінки остаточно сформувались і чітко визначились типові риси національної школи співу. Слушно наголошує М.Л. Львов у своїй доповіді на Всесоюзній нараді з питань вокальної освіти: «Необхідне поглиблене вивчення педагогічної діяльності Глінки та Даргомизького, котрі дали російській вокальній культурі визначних співаків та співачок реалістичного напрямку» [Цит. по 9, 63].

Аналіз актуальних досліджень. Творча спадщина М.Глінки знаходить достатнє висвітлення у монографіях Б.Асаф'єва[1], О.Левашової[8], де побіжно згадується і про педагогічну діяльність композитора. Цілеспрямовано педагогічним ідеям М.Глінки присвячені роботи Ю.Барсова [3], Т.Ліванової [9]. Відомості про педагогічний досвід М.Глінки міститься у дослідженнях з історії вокальної освіти в Росії на межі XVIII-XIX ст. В.Багадурова [2], у розвідках молодих науковців Г.Денисової[6], Н.Дробишевської[7], М.Рогачової[10] та багатьох ін. Важливими джерелами є праці самого М.Глінки [5].

Мета. Враховуючи безперервність і наступність вище означеного процесу, його важливість для усвідомлення долі російської музики і професійної освіти, ставимо за **мету** обґрунтувати засновницьке значення та концептуальні засади педагогічної діяльності М.Глінки, її національний характер та тісний зв'язок як з творчістю композитора, так і з усім музичним життям Росії першої половини ХІХ ст.

Виклад основного матеріалу. З ім'ям М.І.Глінки пов'язано не тільки становлення російської класичної композиторської школи, але і оформлення російської національної музичної педагогіки як певного художнього напрямку. Вокально-педагогічна діяльність М.І.Глінки поступово ставала для нього професійною потребою, оскільки знаходилась у причинно-наслідковому зв'язку з творчістю; створення опер та романсів стимулювали композитора до пошуку та виховання нових артистичних сил. Новий музичний стиль вимагав участі зрілих російських артистів, співаків не італійської, а нової, російсько-глінкінської школи. Наприклад, образ Івана Сусаніна, не міг бути зрозумілим і переданим в традиціях старої італійської, французької або російської комічної опери ХVІІІ ст.

Важливим фактором створення М.Глінкою національної школи співу обумовлено тим, що композитор сам був блискучим співаком, його виконавська майстерність слугувала прикладом того, як потрібно виконувати твори російських композиторів, і спричинила великий вплив на формування виконавського стилю російських співаків. Сучасники свідчать про те, що М.Глінка був рідкісним артистом, натхненним і мудрим, і не мав собі рівних у виконанні власних романсів. За своєю природою його голос не володів великими можливостями, проте чудово служив вищій артистичній меті – виразності. Особливості його виконання краще всього охарактеризовані в спогадах О.М. Серова, який стверджував: «хто не чув романсів Глінки, проспіваних ним самим, той не знає цих романсів» [Цит. по 11, 11]. Сам композитор чудово знав світову вокальну культуру, критично розбирався у мистецтві кращих співаків Італії і Франції, умів бути самостійним в розумінні завдань російського вокального мистецтва.

Місія М.Глінки як фундатора національної музичної культури виростає з глибокої та органічної естетики композитора, котра завжди передбачає засвоєння усієї зарубіжної та вітчизняної музичної спадщини. На формування М.Глінки – вокаліста, педагога, як і композитора, величезний вплив мали численні пласти музичної культури початку ХІХ ст.

Впливовим явищем на усю атмосферу російського культурного життя, починаючи з 1735 р.(прибуття італійської оперної трупи на чолі з Ф.Арайя), була італійська опера, італійські вокальні педагоги та виконавці. В Придворній співацькій капелі та в Театральному училищі працювали Д.Рубіні, Л.Пічіолі, Дж.Каваллі, А.Вакарі, Г.Фачіотті, А. Тамброні, Ф.Річчі. Сам М.Глінка, будучи ще в Італії, приватно навчався співу у італійських маестро Е.Тоді, Дж.Белолі, Е. Біанкі, А.Нодзарі. Композитор писав, що спілкування на батьківщині «*vel canto*» з професійними співаками «... практично познайомило мене з капризним та складним мистецтвом керувати голосом і спритно писати для нього.» [4, с. 56]. І сам композитор, і російські співаки блискуче оволодівали колоратурою та іншими технічними прийомами. Однак, увібравши в себе все краще, що могла дати італійська школа, російські співаки відрізнялись своєю самобутністю, пов'язаною перш за все з національною музикою та російським виконавським стилем, коріння якого у російській народній пісні.

Засновницьку роль у створенні вокальної педагогіки М.Глінки відіграли традиції народно-пісенного виконавства; вони аналогічні вокально-естетичним поглядам композитора, а саме: повна єдність слів та наспіву; манера «казати» пісні, промовляти слова, хороша дикція; підкорення вокально-технічних засобів змісту пісні; володіння тривалою розгорнутою музичною фразою тощо. Прикраси в російській народній пісні – це не італійські фіоритури; в них чується відображення російського характеру; вони не відриваються від тексту і розспівуються не тільки окремі голосні, а зміст слів, емоція, щоб ще більше відтінити їх психологічну вагомість. Відомий вислів М.Глінки «... створює музику народ, а ми, художники, лише її аранжуємо» є творчим кредо майстра, що актуалізується не тільки у композиторській творчості М.Глінки, але переноситься

і на його вокально-педагогічні принципи. В мистецтві народних співців і крились витoki виконавського стилю російської національної школи співу.

Особливу і дуже значну роль у формуванні російської вокальної педагогіки мав споконвічний пласт культури – церковний спів. Церковні піснеспіви відрізнялись спокійним, величаво-оповідальним характером. Плавні мелодії, відсутність великих інтервалів, середня теситура, неширокий звуковий об'єм створювали зручність для голосу. Проникливість, чітка вимова слів, бездоганність інтонації, стримана динаміка і загальне благородство стилю – ось характерні риси церковного співу. Великі музичні фрази, повільні темпи, «тихогласна» манера співу і сам спокійний характер церковної музики вимагали від співаків відповідного дихання. Так, у практиці церковного співу культивувались кантілена, увага до слова – риси професійної російської музики.

Не можна також нехтувати популярністю французької опери з її підкресленою афектованою декламацією та простотою, правдивістю, задушевністю і теплотою у виконавській манері російського романсу.

Таким чином, вокально-педагогічні, вокально-методичні принципи М.Глінки мали одночасно суто національну та синтетичну природу (як і музичний стиль композитора). Вони увібрали, з одного боку, глибокі традиції народно-пісенного виконавства, високу вокальну культуру церковного співу, фонетичні особливості російської мови, романсову практику домашнього музикування; з іншого боку, суттєвий вплив на російських співаків здійснила італійська оперна школа та виконання ними французького оперного репертуару, що у злитті підготувало ґрунт для виникнення світського професійного співацького мистецтва. Всі ці фактори були у полі зору М.Глінки – композитора, співака і педагога. М.А.Рогачова слушно підсумовує: «Російська вокальна школа складалась поступово, знайшовши повне вираження у вокальному методі М.І.Глінки. Здійснений у його творчості синтез православного співацького мистецтва, народної пісенності та мелосу бельканто дав життя явищу російської музики, котре можна образно назвати російським бельканто» [10, с. 308].

Але увесь арсенал внутрішніх і зовнішніх витоків та впливів на його творчу та вокально-педагогічну діяльність, власний вокальний дар він зумів підкорити найвищій меті – створенню високо-художньо-ідейного та психологічно-виразного національного музичного стилю. Цій же меті служила і його педагогічна діяльність.

Велике значення у розвитку російської національної школи співу мала діяльність М.Глінки – вокального педагога. Найбільш повно методичні устремління М.Глінки зафіксовані у «Вправах»(написані для Й. А. Петрова (1835/36 рр.) та «Школі співу» (1856 р.). Певний педагогічний інтерес становлять також вокалізи — «7 етюдів»(1830 р., написані для сестри Наталі Іванівни), «Шість етюдів» (1833/34 рр.), «Чотири екзерсиси», написані для учениці Т.А.Александрової, спогади його учнів та інші матеріали.

Педагогічний процес М.Глінка поділяв на декілька етапів. Спочатку композитор ретельно стежив за співацьким розвитком аматорів й артистів (наприклад, тенорів М.К. Іванова, П.М. Михайлова й ін.). Далі він починав надавати їм допомогу на власних уроках співу. Останнім етапом була підготовка зі співаками партій своїх опер та романсів.

Саме на власних творах М.Глінка виховав цілу школу співаків. Так, розучуючи у 1835 році з артистами Петербурзького Великого театру партії «Івана Сусаніна», М.Глінка здійснив вирішальний вплив на кращих російських оперних співаків. Він підготував для російської оперної сцени ряд видатних виконавців: О.Петрова – «дідуся російської опери», А. Петрову-Воробйову, С. Гулак-Артемовського, Д.Леонову – чудову виконавицю творів М.Глінки, О.Даргомижського, М. Мусоргського. До числа учнів М. Глінки належав також відомий російський камерний співак А.П. Лоді. Протягом 30 років на батьківщині і за кордоном М.Глінка навчав сольному співу багатьох співаків та співачок. У списку учнів М.Глінки — біля 40 чоловік, не рахуючи півчих капели та хористів опери, котрі також користувались його порадами.

Важливою рисою його методу є ставлення до вокального твору як до драматичного, що глибоко розкриває зміст поетичного тексту. М. Глінка розумів

«спів як складний психофізіологічний процес, що вимагав повної мобілізації творчих сил співака. Для нього оперний співак – це співак-актор, тому, зокрема, твори М.Глінки вимагали іншого підходу до виконання. У зв'язку з цим він зайнявся пошуком нового для його часу методу виховання співака.» [10, с. 304].

М.Глінка глибоко переймався методичною стороною процесу виховання співаків і як вокальний педагог відрізнявся широтою поглядів на розвиток вокальної техніки, на тренування голосового апарата. Ю.Барсов детально зупиняється на усій технічній проблематиці вокальної підготовки: розвиток музичного слуху та пам'яті, чіткість дикції, емоційна сприйнятливність, сценічна поведінка, вияв природного тембру голосу, вироблення рухливості голосу тощо. Нам здається, що квінтесенцією усіх вокально-виконавських вимог композитора є вираз: «...не сила, а вірність складає головне в музиці»[3, с. 52]. Вірність, тобто правда, художня правда лежала в основі естетики М.Глінки як композитора, педагога і співака, та усієї російської музичної культури.

Наприклад, М.Глінка відмовився від видання своїх романсів у французькому перекладі, через що втрачалась національна ідентичність музики і слова. Або, у виборі репертуару композитор опирався на італійські твори лише на початковому етапі навчання, для «обробки голосу», а для вироблення правдивої та виразної інтонації всі співаки проходили російські романси та арії з опер М.Глінки.

Яскраво виражена реалістична направленість вокально-естетичних поглядів М.Глінки виступає по відношенню до так званого «концентричного методу», котрий сам композитор пояснював так: «Треба спершу вдосконалити натуральні ноти(що беруться без всяких зусиль), ... далі можна збагатити і довести до можливої досконалості і решту звуків»[3, с. 47]. Вправи та методичні вказівки М.Глінки сприяють виробленню вільного, природного звукоутворення, виявленню тембру – як необхідного засобу вокальної виразності.

Російський оперний співак складався як явище самобутнє. Своєрідність виконавського стилю російських співаків, властива їм глибина почуттів, нарешті і фонетичні особливості російської мови, дали можливість національній російській

вокальній школі піти своїм шляхом. Традиції вокальної школи М.Глінки, на думку Б.Асаф'єва, «пройшовши крізь ХІХ століття, через плеяду композиторів та виконавців, перетворились в майстерності Ф. Шаляпіна у світове явище» [Цит. по 3, с.50].

Заняттями з оперними і камерними співаками та допомогою багатьом десяткам аматорів не обмежувалися педагогічні устремління М.Глінки. Певний час композитор працював у Придворній співацькій капелі, займаючись з півчимами, керуючи вихованням цих добірних хорових кадрів, що становили кращий хоровий колектив країни. Викладав спів М.Глінка також у театральному училищі в Петербурзі.

Таким чином, педагогічна спрямованість творчості М.Глінки слугує яскравим свідомством необхідності свідомого і цілеспрямованого музичного просвітництва і виховання. Тодішні форми «учительства» артільного типу, заняття в дружньому колі, приватні уроки і робота зі своїми виконавцями над власними творами стали вимушеною та корисною сходинкою у переході до більш широких і професійних форм педагогічної роботи.

Все, що започаткував М.Глінка у сфері вокальної педагогіки, мало своє продовження і розвиток у творчій діяльності російських композиторів наступних поколінь (О.Даргомижського, композиторів «Могутньої кучки»). І надалі у Росії ХІХ ст. найбільші творчі сили, вже працюючи у двох провідних консерваторіях Санкт-Петербурга та Москви, тісно пов'язували своє життя та творчість із справою музичної педагогіки та освіти.

М.Глінка не був теоретиком вокалу; його принципи знайшли найкраще відображення в його вокальному письмі. Педагогічні ідеї М.Глінки та його композиторська творчість взаємопов'язані аналогічно тому, як піаністичний стиль Ф.Шопена чи О.Скрябіна нерозривний з їх творчим почерком. Творчість М.Глінки як вокального педагога виявляє та демонструє і принципи його вокальної педагогіки.

Є всі підстави стверджувати, що перший класик російської музики був не лише фундатором музичної культури, російського музичного стилю, але й

об'єднав свої творчі завдання з вихованням нових виконавських сил, які артистично розкривали його задуми перед аудиторією. В цьому процесі педагогічна діяльність М.Глінки стала не тільки сполучною ланкою, але і заслуговує на самостійне значення як важливе явище у становленні російської професійної музичної культури.

Список літератури

1. Асафьев Б.В. Глинка /Б.В. Асафьев. – М.- Л., 1950. – 310 с.
2. Багадуров В.А. Очерки по истории вокальной педагогики /В.А. Багадуров. – М., Музгиз, 1963. – 268 с.
3. Барсов Ю. Вокально-исполнительские и педагогические принципы М.И. Глинки / Ю. Барсов. – Л.: Музыка, 1968. – 68 с.
4. Глинка М.И. Записки / М.И.Глинка. – М.: Музыка, 1988. – 222 с.
5. Глинка М.И. Полное собрание сочинений. Т.11. Вокально-педагогические сочинения / М.И.Глинка. – М., 1963. – 430 с.
6. Денисова Г. Очерки по истории вокальной педагогики в России/ Г.Денисова. – Челябинск, 2004. – 205 с.
7. Дробышевская Н. С. Вокальная работа в Придворной певческой капелле во времена директорства Д. С. Бортнянского // Музыкальная культура глазами молодых ученых: сб. науч. трудов РГПУ им. А.И.Герцена / Н.С.Дробышевская. – СПб.: Астерион, 2012. Вып. 7. С. 52-58.
8. Левашева О.Е., Кандинский А.И. История русской музыки. Вып.2.: М.И.Глинка / О.Е. Левашева. – М., 1987. – 218 с.
9. Ливанова Т. Педагогическая деятельность русских композиторов-классиков / Т. Ливанова – М.-Л.: Музгиз, 1951. – 100 с.
10. Рогачева М. А. Русская вокальная школа как феномен культурного синтеза: XVI – первая половина XIX века // Современные аспекты художественного синтеза в музыкальном искусстве: сб. ст./ М.А. Рогачева. – Ростов-на-Дону, 2009. С. 299-309.
11. Серов А.Н. Воспоминания о Михайле Ивановиче Глинке / А.Н. Серов. – Л.: Музыка, 1984. – 55 с.